Conference on Social Sciences and Humanities Research (CSSHR)
volume. 3 № 8
CSSHR
EYIB
EDUCATIONAL YIELD INSIGHTS & BREAKTHROUGHS
ISSN: 3060-4648

Qalamtasvirda kompozitsion muvozanatni shakllantirishning pedagogik usullari

Sirojidinova Gulsevar Maxmudjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo`nalishi 2-kurs talabasi
Email: gulsevarsirojidinova@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada qalamtasvir mashg'ulotlarida kompozitsion muvozanatni shakllantirishning pedagogik usullari, ularni ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlari hamda talabalarning badiiy tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Kompozitsion muvozanatni ta'minlashda tasvir elementlarining qog'oz sathida joylashuvi, shakllar o'rtasidagi nisbat, yorug'lik va soya taqsimoti, chiziqli yo'nalishlar hamda tasvirning umumiy yaxlitligini hisobga olish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, pedagog tomonidan namunali ishlarni tahlil qilish, amaliy topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko'ra tashkil etish, mustaqil ijodiy mashqlar va individual yondashuvdan foydalanish usullari ko'rib chiqiladi. Mazkur yondashuvlar talabalarda tasviriy materialni ongli ravishda tashkil etish, shakllar o'rtasidagi uyg'unlikni anglash va mustaqil kompozitsion qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqolada qalamtasvir ta'limi samaradorligini oshirishda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish zarurligi asoslanadi.

Abstract: This article examines pedagogical methods for developing compositional balance in academic drawing, their application in the educational process, and their significance in developing students' artistic thinking. It analyzes the placement of visual elements on the drawing surface, the proportions between forms, the distribution of light and shadow, linear directions, and the overall unity of the composition. The article also explores methods such as analyzing exemplary artworks, organizing practical assignments according to their level of complexity, providing independent creative exercises, and applying an individualized approach. These methods contribute to developing students' abilities to organize visual materials consciously, understand the harmony between forms, and make independent compositional decisions. The article substantiates the importance of integrating theoretical knowledge with practical activities to improve the effectiveness of academic drawing education.

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические методы формирования композиционного равновесия в учебном рисунке, возможности их применения в образовательном процессе и значение для развития художественного мышления студентов. Анализируются вопросы расположения изобразительных элементов на плоскости листа, соотношения форм,

распределения света и тени, направленности линий и обеспечения целостности изображения. Также рассматриваются такие методы, как анализ образцовых работ, организация практических заданий с учётом уровня их сложности, выполнение самостоятельных творческих упражнений и применение индивидуального подхода. Данные методы способствуют развитию у студентов навыков осознанной организации изобразительного материала, понимания гармонии между формами и принятия самостоятельных композиционных решений. В статье обосновывается необходимость интеграции теоретических знаний с практической деятельностью для повышения эффективности обучения учебному рисунку.

Kalit so‘zlar: qalamtasvir, kompozitsion muvozanat, pedagogik usullar, tasviriy san’at, badiiy tafakkur, kompozitsiya, yorug‘lik va soya, ijodiy qobiliyat, amaliy mashg‘ulot, tasviriy savodxonlik.

Keywords: academic drawing, compositional balance, pedagogical methods, fine arts, artistic thinking, composition, light and shadow, creative abilities, practical exercises, visual literacy

Ключевые слова: учебный рисунок, композиционное равновесие, педагогические методы, изобразительное искусство, художественное мышление, композиция, свет и тень, творческие способности, практические занятия, изобразительная грамотность.

Kirish: Tasviriy san’at ta’limida talabaning kasbiy tayyorgarligi uning ko‘rish qobiliyati, tasviriy materiallar bilan ishlash mahorati, san’at asarlarini tahlil qilish salohiyati va ijodiy izlanishlarga bo‘lgan munosabati bilan belgilanadi. Ayniqsa, qalamtasvir fanini o‘rganish jarayonida predmetlarning tashqi ko‘rinishini qog‘ozga tushirish bilan bir qatorda, ularning fazodagi holatini anglash, shakliy xususiyatlarini farqlash va tasvir yaratishda muayyan badiiy maqsadga amal qilish muhim hisoblanadi. Bu jarayon bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy bilimlarini mustahkamlash, ularda mustaqil fikrlash va amaliy vaziyatlarga ijodiy yondashish qobiliyatini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoit yaratadi.

Qalamtasvir mashg‘ulotlarida kompozitsiya bilan ishlash talabaning ijodiy faoliyatini tartibga soluvchi muhim bosqichlardan biridir. Har qanday tasviriy ishni boshlashdan oldin rassom tasvirning mazmuni, asosiy obyektning ahamiyati, ikkinchi darajali qismlarning o‘rni va tomoshabin e’tiborini jalb qiluvchi nuqtalarni belgilab olishi lozim. Ushbu qarorlar tasodifiy ravishda emas, balki kuzatish, taqqoslash, tahlil qilish va badiiy maqsadni aniqlash asosida qabul qilinadi. Talaba predmetlarni qog‘ozga joylashtirishda ularning o‘lchami, oralig‘i, yo‘nalishi va atrofdagi bo‘shliq bilan munosabatini hisobga olishi orqali tasvirni puxta rejalashtirishga o‘rganadi.

Kompozitsion muvozanat masalasi, ayniqsa, natyurmort, geometrik jismlar majmuasi, maishiy buyumlar va inson qomatini tasvirlash mashg‘ulotlarida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki har bir tasviriy vazifa o‘ziga xos kuzatuvchanlikni, predmetlar o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlashni hamda tasvirning mazmuniga mos yechim topishni talab qiladi. Masalan, natyurmort ishlashda buyumlarning bir tomonda haddan tashqari zich joylashishi yoki ikkinchi tomonda katta bo‘shliq qolishi tasvirning umumiy ko‘rinishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun talabalar

qog‘oz sathidan oqilona foydalanish, asosiy obyektning o‘rnini aniqlash va yordamchi shakllarning vazifasini tushunish bo‘yicha muntazam mashq qilishlari zarur.

Mazkur ko‘nikmalarni rivojlantirishda o‘qituvchining pedagogik mahorati katta o‘rin tutadi. Ta’lim jarayonida topshiriqning maqsadini aniq belgilash, talabaga kuzatish uchun yetarli vaqt ajratish, bajarilgan ishlarni muhokama qilish va xatolar sababini tushuntirish o‘quv faoliyatining sifatini oshiradi. Bunda faqat tayyor namunani ko‘rsatish bilan cheklanib qolmasdan, talabaning nima sababdan muayyan joylashuvni tanlagani, qanday muammoga duch kelgani va o‘z yechimini qanday asoslay olishini aniqlash ham muhimdir. Bunday yondashuv talabani ko‘rsatmalarni mexanik ravishda bajaruvchi shaxs emas, balki o‘z ishiga ongli munosabat bildiradigan ijodkor sifatida shakllantirishga yordam beradi. Bugungi ta’lim jarayonida talabalarning individual imkoniyatlarini hisobga olish ham dolzarb pedagogik masalalardan biridir. Ayrim talabalar predmetlarning o‘zaro joylashuvini tez anglasalar, boshqalarga kuzatish, dastlabki chizmalarni bajarish va o‘z xatolarini aniqlash uchun ko‘proq vaqt talab etiladi. Shu sababli barcha talabalar uchun bir xil natijani kutish o‘rniga, ularning tayyorgarlik darajasiga mos topshiriqlarni tanlash, bajarilgan ishlarni aniq mezonlar asosida baholash va mustaqil izlanishga undash maqsadga muvofiqdir. Bunda talabaning faqat yakuniy chizmasi emas, balki ishni rejalashtirish jarayoni, qabul qilgan qarorlari va kamchiliklarni tuzatishdagi faolligi ham e’tiborga olinishi kerak.

Shuningdek, qalamtasvir mashg‘ulotlarida tahliliy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi savol-javoblar, taqqoslash mashqlari va ijodiy topshiriqlardan foydalanish samarali natija beradi. Talabaga bir xil predmetlar asosida turlicha joylashtirish variantlarini ishlab chiqish topshirig‘ini berish uning tanlov imkoniyatlarini kengaytiradi. Turli yechimlarni o‘zaro solishtirish orqali talaba qaysi variant tasvir mazmunini aniqroq ochib berishini, qaysi holatda tasvir qismlari o‘rtasidagi munosabat buzilishini mustaqil aniqlash imkoniga ega bo‘ladi.

Bu esa uning o‘z ishini baholash, asoslangan xulosa chiqarish va keyingi vazifalarda avvalgi tajribasidan foydalanish malakasini mustahkamlaydi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, qalamtasvirni o‘qitishda kompozitsion masalalarni o‘zlashtirish faqat amaliy mashqlarni ko‘paytirish bilangina cheklanmasligi kerak. O‘quv topshiriqlarining mazmuni, ularni bajarish ketma-ketligi, pedagogik rahbarlik va natijalarni tahlil qilish usullari bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etilishi lozim. Agar talaba o‘z ishida yuzaga kelgan kamchiliklarning sababini anglamasa, ularni keyingi mashqlarda takrorlashi mumkin. Aksincha, o‘z faoliyatini tahlil qilishga o‘rgangan talaba muammolarni aniqlash, muqobil yechimlarni sinab ko‘rish va natijalarni takomillashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Shu nuqtayi nazardan, qalamtasvirda kompozitsion muvozanatni shakllantirishning pedagogik usullarini o‘rganish tasviriy san’at ta’limining nazariy va amaliy jihatlarini takomillashtirishga qaratilgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi qalamtasvir mashg‘ulotlarida kompozitsion muvozanatga oid bilimlarni o‘zlashtirishga yordam beruvchi ta’limiy yondashuvlarni tahlil qilish, ularni amaliy topshiriqlar bilan bog‘lash hamda talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan pedagogik imkoniyatlarni asoslashdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil

etish xususiyatlari, topshiriqlarni tanlash mezonlari, individual yondashuvning ahamiyati va bajarilgan ishlarni tahlil qilish imkoniyatlariga e’tibor qaratiladi.

Xulosa: Qalamtasvir mashg‘ulotlarida kompozitsion muvozanatni shakllantirishga qaratilgan pedagogik faoliyat natijasi talabaning o‘z ishiga nisbatan mas’uliyatli munosabati va qabul qilgan qarorlarini asoslay olishida namoyon bo‘ladi. Ushbu yo‘nalishda ta’lim samaradorligini oshirish uchun o‘quv jarayonida talabalarning faqat chizish mahoratini emas, balki kuzatuv natijalaridan foydalanish, o‘z faoliyatini nazorat qilish va bajarilgan ishning sifatini mustaqil aniqlash qobiliyatini ham rivojlantirish lozim. Bunday tayyorgarlik kelajakdagi kasbiy faoliyatda murakkab tasviriy vazifalarni izchil hal qilish uchun mustahkam asos yaratadi.

Kompozitsion muammolarni hal etishda talabalarga tayyor yechimlarni taqdim etishdan ko‘ra, ularni mustaqil tanlov qilishga undaydigan vaziyatlarni yaratish muhimdir. Bir topshiriqning bir nechta variantini ishlab chiqish, ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash hamda tanlangan yechimni dalillar bilan izohlash talabaning kasbiy qarashlarini shakllantiradi. Natijada u tasvir yaratish jarayonida o‘z qarashlariga tayanish bilan birga, amaliy natijalarni tahlil qilish va zarur hollarda avvalgi qarorlarini qayta ko‘rib chiqish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Pedagogik faoliyatda baholash mezonlarining oldindan belgilanishi ham muhim ahamiyatga ega. Talaba o‘z ishiga qanday talablar qo‘yilishini bilsa, mashg‘ulot davomida faoliyatini shu mezonlarga muvofiq tashkil etadi. Baholash jarayonida mustaqillik, vazifani bajarishga mas’uliyat, kamchiliklarni aniqlash va tuzatish qobiliyatiga e’tibor qaratilishi o‘quv natijalarining sifatini yaxshilashga yordam beradi. Shu bilan birga, pedagogning asosli tavsiyalari talabaning o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholashi va keyingi mashg‘ulotlar uchun aniq maqsadlar belgilashiga xizmat qiladi.

Qalamtasvirni o‘qitish amaliyotida mazkur yondashuvlarni izchil qo‘llash uchun mashg‘ulotlarning mazmunini talabalarning tayyorgarlik darajasi, kasbiy ehtiyojlari va individual o‘zlashtirish sur’atlariga moslashtirish tavsiya etiladi. Ta’lim muassasalarida mavzuga doir amaliy ishlanmalar, mustaqil bajariladigan topshiriqlar to‘plami va baholash mezonlarini ishlab chiqish o‘qituvchilar faoliyatini tizimli tashkil etishga yordam beradi. Bundan tashqari, talabalar ishlarining natijalarini muntazam o‘rganish orqali qo‘llanilayotgan usullarning samaradorligini aniqlash va zarur o‘zgartirishlar kiritish mumkin.Umuman olganda, qalamtasvirda kompozitsion muvozanatni shakllantirish tasviriy san’at ta’limida nazariy bilim, amaliy tajriba va mustaqil qaror qabul qilishni birlashtiruvchi pedagogik jarayondir. Ushbu jarayonni maqsadli tashkil etish bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini mustahkamlash, ularda o‘z ishiga tanqidiy yondashish va ijodiy vazifalarni ongli ravishda bajarish malakalarini rivojlantirish imkonini beradi. Kelgusida mazkur mavzu doirasida turli darajadagi talabalar bilan tajriba-sinov mashg‘ulotlarini o‘tkazish, ularning ishlarini belgilangan mezonlar asosida qiyosiy tahlil qilish va samarali pedagogik usullarni aniqlash ilmiy-amaliy jihatdan muhim natijalar berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYITLAR

1. Boymetov B. Qalamtasvir. — Toshkent: Musiqa, 2006. — 216 b. AKBT Urdu

2. Jabbarov B. G‘. Akademik qalamtasvir asoslari. — Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022. — 220 b. www.namdu.uz
3. Puylatov D. S., Sattorova S. O. Qalamtasvir asoslari. — O‘zkitobsavdonashriyot, 2023. — 230 b. Namangan davlat universiteti
4. Ilhomov I. S. Qalamtasvir va rangtasvir. — Toshkent, 2020. — 222 b. Akbt
5. Azimova B. Natyurmort tuzish va tasvirlash metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1984. www.namdu.uz
6. Boymetov B. Qalamtasvir o‘qitishning ilmiy asoslari. — Toshkent, 1995. www.namdu.uz
7. Boymetov B. Qalamtasvir asoslari. — Toshkent, 2000. www.namdu.uz
8. Boymetov B. Portret qalamtasvir. — Toshkent, 2001. www.namdu.uz
9. Boymetov B., Abdirasilov S. Chizmatasvir. — Toshkent: Ilm Ziyo, 2005. www.namdu.uz
10. Tojiyev B. Qalamtasvir asoslarini o‘rganish. — Toshkent, 1994. www.namdu.uz